

Асанова У.А.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛОО ЖАРАЯНДАРЫ
ЖАНА САЯСИЙ СИСТЕМА**

Асанова У.А.

**ПРОЦЕССЫ МОДЕРНИЗАЦИИ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ
СИСТЕМА В КЫРГЫЗСТАНЕ**

U.A. Asanova

**THE PROCESSES OF MODERNIZATION AND POLITICAL
SYSTEM IN KYRGYZSTAN**

УДК: 342.5

Макалада автор, чет элдик жана ата мекендик илимпоздордун эмгектерине таянып Кыргызстандагы модернизациялык жараяндар жана алардын саясий системага тийгизген таасири, натыйжада жаралган көйгөйлөр, аларды чечүү жолдору тууралуу ой жүгүрткөн.

Негизги сөздөр: модернизация, демодернизация, саясий система, демократия, эмпирикалык база, Борбордук Азия.

В статье автор, опираясь на труды зарубежных и отечественных ученых, анализирует процессы модернизации, их влияние на политическую систему, возникшие при проблемах и путях их решения.

Ключевые слова: модернизация, демодернизация, политическая система, демократия, эмпирическая база, Центральная Азия.

In the article the author, relying on the works of foreign and domestic scientists, analyzes the processes of modernization, their influence on the political system that have arisen in the face of problems and ways to solve them.

Key words: modernization, demodernization, political system, democracy, empirical base, Central Asia.

Кыргызстандагы модернизациялык жараяндар жана саясий системадагы кээ бир көйгөйлөр жөнүндө маселеге кайрылууну автор туура тапты, себеби биринчиден - алардын чечилишинен элдин, улуттун биримдиги, өлкөнүн келечеги, өнүгүү жолу; экинчи жактан - саясий конфликттерди алдын ала алуу, болтурбоо байланыштуу. Борбордук Азиянын, анын ичинде Кыргызстандын коомдук-саясий, укуктук жана экономикалык өнүгүүнүн жаңы моделин куруу, анда да тарыхый, саясий жана улуттук-маданий өзгөчөлүктөрдү эске алуу тууралуу кеңири илимий иштелмелер белгилүү. Алардын арасында чет өлкөлүк В.Богатырев, М.Бородин, А.Воскресенский, Я.Пляйс, А.Сухов, А.Панарин, Н.Омельченко; ата мекендик А.Асанканов, Р.Ачылова, М.Садыркулов, Ж.Сааданбеков, Н.Омаровдун, М.Иманалиев, И.Бегалиев, А.Анарбеков ж.б. илимпоздордун эмгектери; Стратегиялык талдоо жана болжолдоо; Коомдук саясат Институттарынын электрондук ресурстары макаланын назарий базасын түзгөн [1-6].

Макаланын максаты – Кыргызстандагы саясий системаны жана саясий турмушту турукташтыруу

боюнча окумуштуулардын кээ бир илимий-практикалык сунуштары менен таанышуу жана аларга карата өз пикирди иштеп чыгууга аракеттенүү. *Изилдөөнүн эмпирикалык базасын* КРдин мыйзамдык актылар, массалык маалымат каражаттардын материалдары түздү. *Изилдөөнүн усулнаамалык негизи* катары коомдук кубулуштарды таануунун жалпы илимий принциптери түздү, алгач – диалектикалык өнүгүү, системалуулук жана бүтүндүүлүк. Мындан башка, жалпылоо, назарий жана эмпирикалык маалыматтын интерпретациясы, дисциплиналар аралык усулдар.

Изилдөөнүн башында система, саясий система жана модернизация негизги түшүнүктөргө кыскача токтоло кетсек. *Система* (тутум) – бул өз ара байланышкан элементтердин бирдиги. Ал эми *саясий система* – коомдо саясий бийлик жүргүзгөн саясий институттар жана алардын ортосунда пайда болгон мамилелердин жыйындысы. *Модернизация* термини 3 мааниде чечмеленет: а) коомдогу жаңылануу жана реформаларды, кайра түзөтүүлөрдү жүргүзүү жараяны; б) замандын талабына дал келүү, мезгилге жараша, анын башкы багыттарына шайкеш болуу максатында аң-сезимдүү кайра түзөтүүлөрдү ишке ашыруу; в) анча өнүкпөгөн коомдун көбүрөөк өнүккөн коомдун касиеттерине ээ болуудагы өзгөрүү жараяны [7, 328-б.].

Массалык маалымат каражаттардын материалдарында Борбордук Азия аймагында демократиялуу өлкөлөрдүн катарына Кыргызстан менен Казакстанды кошушат. Чындыгында, бул өлкөлөрдөгү коомдук турмуштагы демократташтырууга багыт алган реформалар буга далил боло алат.

Чыгыш коомдорунда Батышка салыштырмалуу жарандык коомдун калыптанышы белгилүү өзгөчөлүктөргө ээ. Башкы өзгөчөлүгү – чыгыш коомдун уюштурулушу салттуу менен классикалык формалардын айкалашуусунда ишке ашырылышында. Мунун натыйжасында симбиоздук, гибриддик институттар түзүлөт. Чыгыш коомунун экинчи өзгөчөлүгү – мамлекет бир топ басымдуу орунду ээлейт, мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы мамилелер ассиметриялык. Чыгыш коомунда модернизациялоо Батыштагыдай органикалык жана иреттүү мүнөзгө ээ болбогондуктан бул жараян оор өтөт.

Ушул себептен кыргыз коомунда посттоталитардык демократташтырууда салт менен инновацияларды шайкеш келтирүү, жергиликтүү жана кабыл алынган институттардын функционалдык иштөөсүн камсыз кылуу – көйгөйлүү.

Мамлекетибизде туруктуу жана толук кандуу, бекем саясий системаны түзүү үчүн өлкө алдында бир топ маселелерди чечүү керек:

- Кыргызстанда, башка КМШ өлкөлөрүндөй эле, модернизациялык жараяндар али аяктаган жок, өлкөдөгү салттуу Түндүк-Түштүк аймактарга бөлүнүүсүн жоюу керек. Буга реформалоого жатпаган салттуу мамилелер жана эффективдүү эмес башкаруу структуралар тоскоолдуктарды жаратууда.

- Саясий башкаруу динамикалык, бир сызыкта өнүкпөйт, көп фактордуу абалдар менен саясий талдоочулар «турбуленттик жана хаотизациянын чегинде» [8, 15-б.] жаралуучу абалдар менен белгилешет.

- СССР кулагандан кийин Кыргызстандын саясий өнүгүү тажрыйбасы көрсөткөндөй, батыштык либералдуу-демократиялык касиеттерге ээ үлгүлөрдү түз колдонуу салттуу коомго тиешелүү көйгөйлөрдү жаратууда, айрыкча советтик салттарга дал келбестик байкалат.

- Калыптанган татаал жана социалдык-саясий абалдан чыгып кетүү үчүн Кыргызстанда коомдук-саясий жана экономикалык өнүгүүнүн жаңы моделин куруу, демек мурунтан келе жаткан тарыхый, саясий жана улуттук-маданий өзгөчөлүктөрдү эске алуу зарыл. Бул багыттагы маселелер М. Бородин, А.Сухов, В.Богатырев, Н.Омаровдун, М.Иманалиевдердин эмгектеринде каралган [1-6].

Илимдин жетишкендиктерин, маселен, салыштырмалуу маданият таануу, этнология, дин таануу, Азия жана Африка өлкөлөрүнүн тарыхы, Чыгышты реабилитациялаган, себеби анын дүйнөлүк адамзаттын маданиятына чоң салым кошкону далилденген [9, 225-226-бб.]. Ошондуктан, мүмкүн, түзүлгөн саясий системалар менен маданиятты баалоонун өзүн өзгөртүү учуру келди. Бекеринен эмес, орус окумуштуусу А.Панарин саясий турмушта чыгыш парадигмада ар кандай кызыкчылыктардын тирешүүсүнөн келип чыккан күрөш эмес, анда көбүнчө бул же тигил баалуулуктар үчүн күрөшкө басым жасалат [11].

Албетте, эффективдүү модернизацияны калыптандыруу жана жүргүзүү бөтөн тажрыйбаны колдонууга негизделет. Кыргызстандагы модернизациялоо жараяндарды баалоодо чет өлкөлүк идеяларды, ыкмаларды, технологияларды колдонуусун эсепке алуу менен аяктабашы керек. Ар бир өлкө өз жеринин тарыхый салт, улуттук өзгөчөлүктөрүн эске алган модернизациянын моделин жана механизмдин иштеп чыгат.

Илимпоздор учурдагы Кыргызстандын коомдук-саясий моделинин эволюциясын төмөндөгүдөй мүнөздөшөт:

1. Демодернизациялоо модернизациялоо жараяндары менен жанаша жүрөт.

2. Коомдук эволюцияда тездетилген жаңыланууга, экономикалык өсүүгө, жакырчылык менен күрөшүүгө; тышкы саясатта ЕврАзЭС экономикалык бирикмеге багыт алуу;

3. Кыргызстанда калыптануучу капитализм Батыштык түрүнөн түп тамырынан айырмаланган. «Кыргыз демократия» саясий форманын өнүгүшү жана тереңдеши;

4. Өлкө өнүгүүнүн негизги социалдык-саясий жараяндар маселелер айласындагы курч саясий күрөш менен коштолуусу;

5. Коомдук-саясий моделде өнүгүү этаптары:

- 1991-2004-жж. басымдуу интеграциялык жараяндар;

- 2005-2012-жж. дезинтеграциялык жараяндардын өкүм сүрүшү;

6. Саясий турмушта этатисттик-авторитардык жана демократиялык-эгалитардык тенденциялардын курч тирешүүсү. Модернизациялык жараяндар жаңы саясий системанын калыптануусуна алып келди, анда өлкөнүн дестабилдештирүүгө туруштук берүүчү мамлекеттик механизмдерин иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берилген.

Изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таянсак, Кыргызстанда жана бүтүндөй Борбордук Азияда модернизациялык жараяндар бир канча өзгөчөлүктөргө ээ:

1. коомдун бардык чөйрөлөрүн – экономика, социалдык турмуш, саясат, укук, маданиятты камтыган модернизациянын жемиштерин негизинен башкаруучу тап, ага кирген элита жана техnobюрократия колдонот;

2. Борбордук-Азиялык аймактагы өлкөлөрдө модернизация жараяны бирдей ылдамдыкта жүрбөгөнү анык, ар өлкөдө бул себептен инновациялык жараяндар оригиналдуу жана өзгөчөлөнүп жүрүп, маселен, Борбордук Азиядагы модернизация жараяны Закавказье, Прибалтика жана Украина өлкөлөрүнүн жараянынан кыйла айырмаланат.

3. Модернизациялоо жараянынын көп сандагы татаалдыктар, экономикалык кризис, көтөрүлүштөр, митингтер, мамлекеттик төнкөрүш, авторитардык тенденциялардын күчөшү, чек арадагы тирешүүлөр менен коштолууда. Мунун баардыгы мурунку жетишилген аракеттердин жемишин жокко чыгарып, бул же тигил аймактын аркада калган өлкөсү алдыга озуп кеткен өлкөлөрдүн тажрыйбасын керектүү деңгээлде өздөштүрүп, өзүндө колдоно албайт.

4. Батыш жана Чыгыш өнүккөн мамлекеттердин чыгармачыл мурасын өздөштүрүүгө Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн тарыхый убакыттын кескин жетишсиздиги сезилет. Батышта бир канча кылымдар бою түптөлгөн тажрыйбага кыска убакытта жергиликтүү салттуу структураларды жана баалуулуктарды ылайыкташтыруу мүмкүн эмес.

5. Борбордук Азия өлкөлөрүндө модернизация жана капитализм көлөмдөрү боюнча бири-бирине дал келбегендиги тууралуу чет элдик окумуштуулардын пикири далилденген [9, 225-226-бб.].

Кыргызстандык окумуштуулардын адилеттүү баасында, өлкөбүздүн өткөөл мүнөзүн илимий талдоого алганда, төмөнкүлөрдү байкаса болот:

1. Экономиканын өткөөл мүнөзү;
2. Социалдык структуранын өткөөл мүнөзү, башкача айтканда жаңы социалдык-экономикалык реалдуулукта таптардын пайда болуу, калыптануу жараяны аяктай электиги;
3. Саясий чөйрөнүн жана саясий системанын өткөөл мүнөзү, улуттук саясий салттарга сугартылбаган чет элдик институттарды жана саясий жараяндарды тууроо, кайталоо аракеттери;
4. Өткөөл саясий идеологиялар (расмий жана оппозициячыл) али калыптана элек жана өтө чийки; прогрессивдүү улуттук концепциялар өнүгүүнүн алдыңкы жолдорун негиздөөнү көздөгөнү менен, аларда аркада калган, архаикалык, ксенофобиялык элементтер сакталгандыгы белгиленет [12-15, 17].

Кээ бир изилдөөчүлөрдүн баамында, Кыргызстан өнүгүп келе жаткан Азия жана Африка өлкөлөрү менен теңдеш, болгондо да экинчи-үчүнчү катардагылар менен. Өткөөл (транзитивдүү) жараяндар өлкөнүн саясий турмушунун түрүнө, маңызына жана калыбына чоң таасир тийгизген. Модернизациялык жараяндар экономикасы өнүккөн, мамлекеттери технологиялык жана саясий жактан өнүккөн тобуна жакындоо багытында. Бирок бул жараяндар, калган Борбордук Азиядагыдай эле (маселен, Түркмөнстанда, Тажикстанда, Өзбекстанда), демодернизация менен айкалышкан [17].

А. Акаев Кыргызстандын Президенти болгон учурда өлкөдө башка коңшулаш мамлекеттерден бат жана толугураак батыш тажрыйба киргизилген, жана белгилүү мезгилге чейин өлкөбүз демократиялык транзиттин ийгиликтүү мисалы катары эсептелчү. Бирок акыр аягында, республикада өнүгүү токтоп, төңкөрүштөрдүн жана кризистердин кезеги башталган. Ар социалдык-экономикалык жана саясий көйгөйлөрдөн архаикалык феодалдык-кландык жана советтик тарыхтан калган улуттук калдыктар терс көрүнүштөргө чырмаланган.

Демек, коомдун өнүгүүсү «түз сызык» боюнча эмес, бардык багыттарда өсүү менен коштолбогонун илимпоздор айтышат. Маселен, социалдык жана саясий түзүлүштөрдүн эволюциясы төмөнкүдөн жогоркуга гана эмес, ошондой эле жогорураак деңгээлден - төмөнүрөөк; өнүкпөгөндөн өнүгүүгө карай эмес, тескерисинче - өнүгүүсү жогоруудан өнүкпөгөнгө карай жүргөн [17, 12-14].

Изилдөөлөрдө, 2010-ж. Конституцияга ылайык, Кыргызстанды парламенттик республика деп атоого негиз бар, анткени Президенттин ыйгарым укуктары өтө чектелген (75-берене, 2-бөлүм). Иш жүзүндө парламент ички жана тышкы саясаттын негизги багыттарын аныктаган бийлик органына айланган, ал өкмөттү түзөт жана анын отставкасын кабыл алат; жогорку сотто сотторду дайындайт. Парламенттин ыйгарым укуктары президент менен өкмөттүн ыйга-

рым укуктарынан кең болгонун белгилешет. Кыргызстандагы 2010-ж. Конституция президент, парламент жана коомдук ой-пикир лидерлеринин ортосундагы саясий компромиссти түзгөн [17].

Изилдөөчү И.С. Бегалиевдин пикирине кошулбай коюу кыйын, анткени чындыгында, парламентаризм жана демократизация жараяндардын өнүгүүсү ачык, секулярдык жана республикалык башкаруу системасын түзүүгө алып келет. Кыргызстандагы модернизация жараянынын маанилүү мүнөздөмөсү - өз мамлекеттүүлүгүнө ээ болуусу. Мамлекеттүүлүк - элдин цивилизациялык башкы жетишкендиги жана өнүгүүнүн деңгээлинин көрсөткүчү гана болбостон, ал ошондой эле идеология, саясий чөйрө жана улуттук маданият.

Эксперттердин баамында, өлкөдөгү модернизациялоо жараяны так стратегиялык максаттардын (өнүгүү идеологиясы калыптанган эмес) иштелбегендиги; реформалардын социалдык базасынын начардыгы; мамлекеттик бюджеттин дефицити; чет өлкөлүк насыялардын жетишсиздиги менен сүрөттөлөт.

Чет өлкөлүк жана ата мекендик окумуштуулар белгилешкендей, эгемендүүлүк мезгилинде кыргыз коомунун экономикалык жана социалдык-саясий өнүгүү модели эффективдүү эмес болуп түзүлгөн. Бул пикирге кошулсак болот, себеби чындыгында, реформалардын бардыгы акырына жетпей калышынын башкы себеби - модернизациянын демилгечилери жана түзүүчүлөрү коомдук жана мамлекеттик турмуштун уюштуруу жаңы системаларын эффективдүү иштей турган абалга жеткиришкен эмес [18, 9-6.].

Демек, жогорудагыны жыйынтыктап айтканда, Кыргызстанда саясий системасында демократташтыруу жараяны жүргүзүлүүдө, бирок анда транзиттик мезгилдин бардык кыйынчылыктары менен карамакаршылыктар орун алган. Саясий системанын жаңы институттары салттуу факторлордун чоң таасири астында калыптанууда, мында да салттуу менталитет, улуттук-диний каадалар, кландарга бөлүнүүсү, Кыргызстандын коомунун демократиялык саясий маданиятынын төмөндүгү акыркы ролду аткарбайт.

Адабияттар:

1. Сухов А.В. Радикализация исламского движения в Центральной Азии и на Северном Кавказе: сравнительно-политологический анализ на материалах Кыргызской Республики и Республики Дагестан. /Автореф. канд. дисс. - Ростов на Дону, 2008.
2. Омаров Н. Власть перед выбором: к современной политической ситуации в Кыргызстане // Центральная Азия и Кавказ. - 2002. - №6(24).
3. Год больших надежд, испытаний и разочарований <http://www.apn.kz>: Парламент молчаливого большинства как зеркало кыргызской демократии // Институт стратегического анализа и прогноза. - 2008. - <http://www.easttime.iii>
4. О человеческом факторе в кыргызской политике // Институт стратегического анализа и прогноза. - 2007. - <http://www.eastti.me.ru>

5. Богатырев В. Статус формальных политических институтов и их отношения с неформальными политическими структурами в Кыргызстане // Инс-т общественной политики. - 2008. - <http://www.ipp.kg>.
6. Проблемы национальной государственности в Центральной Азии // Инс-т общественной политики. - 3 марта 2007. - <http://www.ipp.kg>.
7. Сороко-Цюпа А.О. Всеобщая история. / Под ред. А.А. Искендерова. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2010.
8. Омельченко Н.А. Проблемы и перспективы демократии России в контексте национальных традиций и политической культуры общества // «Актуальные проблемы управления - 2011». Материалы 16-й Всероссийской научно-практической конференции в ГУУ. Вып.1. - М.: ГУУ, 2011. - С. 15.
9. Развивающиеся страны в современном мире: пути революционного процесса. / Отв. ред. Бовин А.Е., Майдалик К.Л., Обминский Э.Е. - М.: Наука, 1986.
10. Воскресенский А.Д. Восток и политика: политические системы, политические культуры, политические процессы. - М.: Наука, 2011. - С. 17-20.
11. Панарин А.С. Между атлантизмом и евразийством // Свободная мысль. – 1993. - №11.
12. Анарбеков А.Б. Политическая модернизация в Кыргызской Республике. // Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к. полит. н. - М., 2010.
13. Садыркулов М.Ч. Особенности процесса полит. демократизации в Кыргызстане. // Автореф. на соиск. уч. степ. к. полит. н. - Алматы, 2000.
14. Сааданбеков Ж. Сумерки авторитаризма: закат или рассвет? - Б., 2001.
15. Асанканов А. Кыргызы: рост национального самосознания. - Б., 1997.
16. Ачылова Р. Кыргызское общество: прошлое, настоящее и будущее. - Б., 1998.
17. Бегалиев И.С. Модернизационные процессы в политической жизни современного Кыргызстана: эволюция модели общественно-политического развития. // Автореферат диссертации на соиск. ученой степени к. полит. н. - М., 2013.
18. Пляйс Я.А. Тотальная системная модернизация – абсолютный императив для России. - М.: Власть, 2009. - №8.

Рецензент: к.ю.н., доцент Мазитов Р.Я.